

A Nemzeti Emlékezet Bizottságának könyvtári sorozata

A magyar Országgyűlés 2013-ban – az Alaptörvényből fakadó felhatalmazása szerint – felállította a Nemzeti Emlékezet Bizottságát, amelynek feladata „...a kommunista diktatúrával kapcsolatos állami emlékezet megőrzése, a kommunista diktatúra hatalmi működésének feltárása”. A Bizottság célul tűzte ki maga elé a legfontosabb párt-, állami és társadalmi szervezetek intézménytörténetének és vezető apparátusának rendszerezett feltérképezését, s keresi a választ arra is, hogyan működtek a mindennapi gyakorlatban a pártállami diktatúra formalizált és rejtett hatalmi mechanizmusai, a különböző döntéshozói és végrehajtói szinteken. Továbbá kik és hogyan érvényesítették a kommunista párt uralmát, a szovjetmegszállás kezdetétől egészen a diktatúra bukásáig.

Az intézeti szervezeti formában működő Bizottság az elmúlt három évben nemcsak különböző konferenciák szervezésével hívta fel magára a szakmai körök és a közvélemény figyelmét, kiváltva érdeklődését, hanem az elmúlt években, az intézet fiatal kutatói által írt kiváló könyvek kiadásával is bizonyította létjogosultságát. Ezek a kötetek 2015-ben láttak nyomdai napvilágot, olyan témákban, amelyek a rendszerváltoztatás óta foglalkoztatták az értelmiséget. Olyan témákról van szó, melyek egy hosszú diktatúra idején nem kaphattak nyilvánosságot, olyan kérdésekről, ügyekről, melyeket még ha sokan sejtettek is, csak hogy választ nem kaphattak senkitől, leginkább a dolgok „intézőitől”, a pártállam apparátusától.

Ha az időrendet követjük, a NEB Könyvtár köteteiből elsőnek a Soós Viktor Attila szerkesztette *Súlypontáthelyezések a diplomáciában* címet viselő kötettel kell kezdeni. A Soós Viktor vezette Külügyi Munkacsoport a téma kutatását 1945–1990 közötti időszakra kívánja elvégezni, ami nemcsak intézménytörténet, de megvizsgálják majd a szervezeti egységek, nagykövetségek működését, személyi állományát is. Az első kötetben Sáringér János 1945–1950 között a Külügyminisztérium intézménytörténetét veszi górcső alá, Istvánfi Miklós az 1945 utáni Külügyminisztérium egyik fontos szervezeti egységének, a Békeelőkészítő Osztálynak a tevékenységét vizsgálja, a tervek szerint ő majd egy önálló munkában fogja a békedelegáció, valamint a Békeelőkészítő Osztály történetét, személyi összetételét megjelentetni a sorozatban.

M. Madarász Anita izgalmas témát választott, a magyar–brit kapcsolatok 1941–1946 közötti történetét elemzi, Barcza György, Szent-Györgyi Albert és Alvary Frederick Gascoigne tevékenységén keresztül. Izgalmas feladat, annak után, hogy e témakörben Juhász Gyula emlékezetes feldolgozását követően jelentős munkák láttak napvilágot, viszont e fejezet szerzője részben ezekre, részben saját kutatásaira építette fel tanulmányát. Szinte ugyanezzel a korszakkal, de a magyar–olasz diplomáciai kapcsolatokat elemzi Andreides Gábor.

1945-ben, a magyar területekről kihátráló német hadsereg jelentős magyar vagyont is magával hurcolt, amelyre az ideiglenes, majd a koalíciós magyar kormányok is igényt tartottak. A magyar Hazahozatali Kormánybizottság ausztriai és németországi tárgyalásairól csak szűkszavúan nyilatkozott az akkori magyar sajtó, viszont a későbbiekben sem volt hitelt érdemlő hivatalos megnyilatkozás. Erdős Kristóf tanulmányában hazai és ausztriai levéltárakban folytatott kutatásokat, leköszölt írásában éppen e tárgyaló delegáció politikai ellenőrzését tárja elénk.

A NEB Könyvtár könyvei között találunk „ölelkező” témákat is, elsősorban a tájékoztatás, az újságírás és kultúrpolitika területén. Borvendég Zsuzsanna Újságírásnak álcázva című kötetében azt tárja az olvasók elé, hogy a Magyar Újságírók Szövetsége az 1960-as évektől kezdve egyre nagyobb szerepet vállalt a Nemzetközi Újságírók Szövetségében, amelyet 1966-ban „intézményesítettek”: a MÚOSZ mindenkori főtitkára egyben a NÚSZ egyik alelnöke lett, egyben irányítója a pénzügyeknek (kincstárnoki címmel). A magyar tagszervezet jelentős szerepet vállalt a NÚSZ-nak a harmadik világban folytatott ideológiai hadviselésében, mint a KGB által irányított szervezet, és szerepe lett a nyugati világ újságíró-szövetségeinek közeledésében, miközben segítséget nyújtott az előbbiekhöz szükséges pénzügyi erőforrások előteremtésében. A NÚSZ Magyarországon is alapított vállalatokat, amelyek jelentős adó- és vámkedvezményeket élveztek, és a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökségének adatai szerint számos gazdasági visszaélésekkel sértették a magyar gazdaság érdekeit. Ezek a vállalatok jelentős vagyont halmoztak fel, amelyek a rendszerváltoztatás idején nyomtalanul eltűntek. Borvendég Zsuzsanna könyvében igyekszik utánajárni annak, hogy milyen feladatokat kapott a MÚOSZ a KGB-től, hogyan épült be a magyar hírszerzés a MÚOSZ-ba, valamint megnevezi azokat a vállalatokat, amelyek a NÚSZ tulajdonát képezték. A szerző – dokumentumokkal – felsorolja azokat a prominens magyar személyeket, akik részesei voltak az előbbi tevékenységnek.

Csatári Bence *A Tájékoztatási Hivatal története Szirmai István elnöksége alatt (1956–1957)* című könyvében csupán egy esztendő történéseit dolgozza fel a kommunista hatalom és a tömegkommunikáció kapcsolatából. Ez a történes szorosan kapcsolódik az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leveréséhez, a Kádár János nevével fémjelzett diktatúra kiépítéséhez. Bepillantást kapunk a pártállam médiairányító szerve, a Tájékoztatási Hivatal működésébe, miközben megismerkedünk azzal a bonyolult folyamattal, amely az MSZMP KB médiairányító szervezetének, az Agitációs és Propagandaosztály és a Minisztertanács alárendeltségében működött Tájékoztatási Hivatal között kialakult. A szerző azt a mechanizmust is feltárja, hogy a Kádár János bizalmasának számító Szirmai István miként kötődött az előbb említett két szervezethez. A csatolt dokumentumok között szerepelnek azok a dokumentumok, amelyekben az MTI tájékoztatja a Tájékoztatási Hivatalt, hogy 1957 tavaszán a nagyvilág miként vélekedett a Kádár-kormányról. Esik szó a Tájékoztatási Hivatalnak a sajtódiplomáciában betöltött szerepéről, a cenzúra gyakorlásáról, és érdekes dokumentumok olvashatók a MTI és a Magyar Rádió pártállami ellenőrzéséről, a lapengedélyezési eljárások bonyolult rendszeréről, továbbá, hogy a szovjet hadsereg parancsnokai hogyan szóltak bele a magyar sajtó szervezésébe.

Az előző kötet mondanivalójának kiegészítését képezi Halmy Kund *Beszélgjenek az iratok* című munkája. A hazai szakirodalom egyik hiányossága a késő Kádár-kor kultúrpolitikáját irányító mechanizmus, a művelődéspolitikai modellje és elemzése. Ezt az elemzést végezte el Halmy Kund az MSZMP Kultúrpolitikai és Művelődéspolitikai Munkaközösségének irataiban. A szerző részletesen felsorolja a véleményformáló-konzultatív testületeket, bizottságokat, pontosan megnevezi működésüket. A vizsgálódás az 1972–1989 közötti időszakra terjed ki, ebből a korból számos dokumentumot közöl eredetiben, több ideológiai ügyről ad kézre iratokat.

Nemcsak a hazai, de a világ közvéleményét is foglalkoztatja a pártok nyílt vagy titkos anyagi támogatása, amit a „működő” politika tagad vagy éppen választások idején tárgyalt. Történelmi távlatokban izgalmas kérdés, hogy a Szovjetunió, illetve szocialista országok miként és milyen csatornákon támogatták a nyugati európai kommunista pártokat, illetve a harmadik világban működő szovjetbarát intézményeket. Természetesen voltak

legális lehetőségek, amelyek inkább a harmadik világ országaira vonatkoztak (államközi szerződések). A Kiss Réka és Soós Viktor szerkesztette könyv az ún. „guruló dollárokról”, elsősorban ennek magyar vonatkozásairól szól. A Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt – erősen szovjet sugallatra – alaposan kivette a részét ebben a „támogatási” akcióban, amelynek formája a szolidaritási alapon keresztül a közvetlen és a titkos támogatás volt. Izgalmas volt a mechanizmus, hogy e támogatást hogyan lehetett itthon legálissá tenni, miként vált a szovjettámogatás magyar segítséggé stb. Szilágyi Gábor e tevékenység magyar vonatkozásait tárgyalja, míg Stefano Bottoni a kelet–nyugati kereskedelmi kapcsolatokban rejtett lehetőségeket, a „szürke zóna” működési módjait tárgyalja. E nyugatra irányuló finanszírozási tevékenységnek is voltak korszakai: az első 1960-ig, a második 1985-ig terjedt, amely az adott kor minden lehetőségét kihasználta.

A NEB Könyvtár 6. megjelent kötete Cserényi-Zsitnyáni Ildikó *A politizált gazdasági rendőrség* című munkája a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának a háború után megalakított Gazdaságrendészeti Osztályának működését vizsgálja 1948-ig. A szerző eredeti dokumentumokat felhasználva tekinti át a Gazdaságrendészeti Osztály munkáját, amit a központilag irányított pártpolitika határozott meg. Nemcsak vállalatokat, külföldi gazdasági érdekeltségeket semmisítettek meg, de kiváló szakembereket távolítottak el a gazdaság színteréről.

(Soós Viktor Attila (szerk.): Súlypontáthelyezés a diplomáciában. /A NEB Külügyi Munkacsoportjának tanulmányai 1./ Bp., 2015, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 200 p.)

(Borvendég Zsuzsanna: Újságírásnak álcázva. Bp., 2015, NEB, 182 p.)

(Csatári Bence: A Tájékoztatási Hivatal története Szirmai István elnöksége alatt (1956–1957). Bp., 2015, NEB, 156 p.)

(Halmy Kund: Beszéljenek az iratok. Bp., 2015, NEB, 120 p.)

(Szilágyi Gábor, Stefano Bottoni: Keletről Nyugatra. A kommunista mozgalom titkos pénzei. [Szerk.: Kiss Réka és Soós Viktor Attila] Bp., 2015, NEB, 144 p.)

(Cserényi-Zsitnyáni Ildikó: A politizált gazdasági rendőrség. A gazdaságrendészeti osztály 1945–1948. Bp., 2015, NEB, 280 p.)